

VÝZKUM SUBKULTUR JAKO TÉMA SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY

SUBCULTURE RESEARCH AS A PEDAGOGICAL THEME

Kateřina Lojdová

Abstrakt: Příspěvek nahlíží na subkulturu jako významné socializační prostředí. Navazuje na výzkumy subkultur v zahraničí a přináší nové poznatky vycházející z kvalitativního výzkumu jehož jádrem jsou rozhovory se sedmi informanty, kteří v některé fázi své životní dráhy sympatizovali s hnutím skinheads. Jsou identifikovány některé mechanismy socializace do subkultury a je popsána cesta jedince subkulturou. Dále jsou diskutovány vybrané metodologické aspekty realizovaného výzkumu. Výsledky výzkumu rozšiřují teoretické pole sociální pedagogiky o aktuální téma socializace do subkultury.

Klíčová slova: kvalitativní výzkum, skinheads, socializace, subkultura

Abstract: This paper focuses on one of the most important theme of social pedagogy – socialization. It is aimed at socialization into subcultures and describes how young people become members of subcultures. Qualitative research is based on interviews with seven members of skinheads subculture. I try to find general interrogation of socialisation into subculture. Among others, I resume qualitative research strategies and their strong and weak sides in gaining evidence and making theory in pedagogy.

Key words: qualitative research , skinheads, socialization, subculture

1. Místo subkultur v sociální pedagogice

Sociální pedagogika je vědní disciplína, která se u nás výrazně rozvíjí v posledních dvaceti letech. Jedním z jejich ústředních témat je vliv prostředí na jedince. Tento příspěvek pojednává o jednom z významných socializačních prostředí, o subkulturách. Subkultury často vznikají na pozadí prostředí vrstevnických skupin, které je v sociální pedagogice řazeno mezi přirozená prostředí výchovy (Přadka, Knotová, Faltýsková, 2004). Zatímco pro vrstevnické skupiny je stěžejním pojtkem podobný věk aktérů, v subkulturách to jsou upřednostňované hodnoty a způsoby chování. Subkultury tak představuje rozmanité kulturní celky, které jsou v určité míře odlišné od majoritní společnosti, přesto jsou však její součástí (Průcha, Walterová, Mareš, 2001).

Kraus uvádí, že subkultura je „důležitou kategorií mající značný význam pro sociální pedagogiku a pro výchovu. Subkultura je pro jedince zdrojem sociálních kontaktů, ovlivňuje trávení volného času, hodnotovou orientaci“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 132). Přestože je význam tématu v sociální pedagogice reflektován, není výzkumu a teorii subkultur věnován v rámci oboru příliš velký prostor. Základy zkoumání subkultur položili sociologové v první polovině 20. století to byla Chicagská škola, jejíž představitelé zkoumali delikventní subkultury skrze metodu zúčastněného pozorování. Ve druhé polovině 20. století v Birminghamu působilo Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS), které se orientovalo především na subkultury mládeže. I v současné době, která bývá

v důsledku proměny podoby subkultur označována jako postsubkulturní, se tématu subkultur věnují někteří autoři působící především při katedrách sociologie, kulturních a mediálních studií ve Velké Británii nebo v USA. Současní autoři však již nejsou zaštitěni samostatnou výzkumnou institucí, jak tomu bylo u jejich předchůdců. To je právě paradoxní, neboť současnost přináší rozmanitější subkultury než byly ty, které vzbudily v 70. letech pozornost CCCS¹¹⁶. Díky moderním technologiím jsou tyto subkultury „nabídnuty“ širší populaci, zároveň také technologie vytvářejí prostředí vzniku nových subkultur¹¹⁷.

Výzkum subkultur přináší poznatky o těchto význačných socializačních prostředích, zároveň také přináší poznatky o samotném procesu socializace, který je úzce svázán se sociálně pedagogickou teorií. Tato práce se snaží rozšířit poznání těchto jevů na příkladu subkultury skinheads. Popisuje proces socializace do subkultury v kontinuální perspektivě.

2. Metodologie výzkumu

Pro realizaci výzkumu byl zvolen kvalitativní přístup. Tato volba není nikterak náhodná, kvalitativní výzkum v různých podobách a v kombinaci s jinými metodami používali již výzkumníci Chicagské školy a CCCS. Pro zkoumání subkultur se tedy jeví jako vhodná metodologie založená na vzhledu do života několika přívrženců subkultury, která umožní popsat a interpretovat jejich konstrukce této subkultury. Tato metodologická volba zapadá i do dané disciplíny, například Kraus přímo označuje kvalitativní přístup jako vhodný pro sociálně pedagogický výzkum (Kraus, 2008). V neposlední řadě můžeme nahlédnout na tuto volbu z globální perspektivy, podle které rozšíření kvalitativního výzkumu odpovídá tendenci sociálních věd spočívající v obratu k hloubkovému porozumění (Denzin, Lincoln, 2005).

Výzkum byl proveden metodou hloubkových rozhovorů se sedmi informanty ze subkultury skinheads. Samotné členství v subkultuře zahrnuje celou škálu angažovanosti. Pro zjednodušení proto bylo zvoleno subjektivní kritérium, tzn. do vzorku byl zahrnut ten, kdo se sám k subkultuře skinheads hlásí nebo se k ní hlásil v minulosti. Rozhovory byly přepsány a kódovány technikou otevřeného kódování (Strauss, Corbinová, 1999).

3. Kritéria kvality výzkumu

V důsledku nenumerického charakteru bývá na kvalitativní výzkum oproti výzkumu kvantitativnímu často nahlíženo jako na výzkum s nižší reliabilitou. Reliabilita a validita se však ke kvalitativnímu výzkumu vztahuje, jen zde má jinou podobu. Validitě výzkumu může dle Lincoln a Guby (Hendl, 2005) napomoci dostatečné trvání studie, konzultace, analýza negativních případů (rozhovory se dvěma informanty z opačného spektra subkultury – extrémní levice jako pomůcka pro analýzu) a triangulace (sběr dat nejen z rozhovorů, ale i z webových stránek a internetových diskusí).

¹¹⁶ Zejména skinheads a punks.

¹¹⁷ Např. výzkum online fankultur (Muggleton, Weinzierl, 2003)

Ke zvýšení reliability výzkumu byl výzkum proveden v přirozeném prostředí informantů (restaurace, ve které se scházejí), rozhovory byly doslovně přepsány a bylo využito terénních poznámek (Silverman, 2005).

Ke spolehlivým výsledkům výzkumu přispívá i teoretická citlivost a teoretická nasycenost. Teoretická citlivost znamená, že výzkumník umí v „datech číst“, že dokáže rozpoznat a pojmenovat jevy, které data přinášejí. Pokud se v kategorii objevují stále stejné případy, výzkumník si může být jistý, že je kategorie nasycena (Glaser, Strauss, 1968). O teoretické nasycenosti se uvažuje především jako o kritériu velikosti vzorku, můžeme o ní však uvažovat i jako o cestě k nasycení teorie a tím i k reliabilnímu výzkumu.

4. Prezentace výsledků výzkumu

4.1 Faktory socializace do subkultury

Nejprve přiblížíme mikroprostředí jednice, ve kterém jsme identifikovali několik faktorů podílejících se na procesu socializace do subkultury. Předně to byl kamarád nebo osoba z blízkého okolí, kterou nazýváme **významným druhým**¹¹⁸.

„Měl jsem jednoho kamaráda skrz kterýho jsem se mohl začlenit a tou subkulturou proplout. Já jsem se s ním znal odmalička a věděl jsem že je dlouho takovej a takovej. Prostě jednu dobu jsem se k tomu dostal.“ Franta

Jiný informant popisuje, jak on sám byl významným druhým pro své spolužáky.

„Jestli tě zajímá ten zdroj, tak to bylo přes různý kamarády, ne že by mě oni přesvědčovali, ale já jsem byl ten dynamický prvek, začal jsem o tom mluvit ve třídě že bysme si měli všichni pomoci, protože jsme Češi, jeden národ a podobně. A chytli se toho tehdy agresivnější jedinci, kteří chtěli tu agresi někam namířit. Já jsem tu jejich agresi nasměroval. Oni tvořili základ té mé subkultury. A učili jsme se od sebe, zákonům té subkultury, pojmům té subkultury, rozlišovat subkultury a vymezovali jsme další nepřátele.“ Gustav

Dalším faktorem, který mohl usnadnit roli významného druhého, byl **stav nespokojenosti s členskou**. Cyril popisuje nespokojenost s normami skupiny, které byl členem:

„Hlavní důvod je, že když jsem byl mladší, tak jsem jezdil na bruslích, na kolečkovejch, začal jsem se stýkat s těma lidma co jezdili na bruslích, ale postupem času jsem zjistil že jim ani tak nejde o ten sport, ale že si sednou, zahulí si a pak jsou vyhulení, takovýhle věci, ale mně to moc nevonělo.“

Subkultura skinheads se mohla stát referenční skupinou, protože drogy programově odmítá, ve svém pravicovém pojetí je pak antitezí k povalečství a proklamuje pevný řád.

¹¹⁸ Tento pojem používají Berger a Luckmann pro vysvětlení primární socializace. My jej modifikujeme pro proces sekundární socializace, přičemž odlišnost spočívá ve vztahu obou aktérů – zde se jedná spíše o vztah partnerský a v dříve nabytých zkušenostech socializovaného, díky kterým může to, co je mu předáván, konfrontovat. Zůstává podstata postavy významného druhého jako někoho kdo jedinci nový svět subkultury „zprostředkovává a v průběhu tohoto zprostředkovávání jej pozměňuje“ (Berger, Luckmann, 1999, s. 130).

Zatímco významný druhý jedince do subkultury vtahoval, zajímá nás, zda vůči němu působila nějaká protisíla, která by proces socializace do subkultury naopak brzdila. Pro hledání těchto sil jsme nahlédli do dvou významných socializačních prostředí – do rodiny a do školy.

V rodině je téma subkultury tabu. Přestože rodiče o této skutečnosti vědí, se svými dětmi se o tomto tématu nebaví. Respektive děti se o tomto tématu nebaví se svými rodiči.

„Tak byly tam samozřejmě výhrady. Ale nechtěl jsem se s nima hádat. Tak jsem jim nic neříkal a snažil jsem se tajit, co se dalo. Protože nebylo potřeba to rozebírat, bylo úplně zbytečný vyvolávat nějaký hádky.“ Adam

Mlčení se v rodině jeví jako oboustranná strategie umožňující kooperaci. Primárním iniciátorem této strategie je většinou dítě, rodič na tuto strategii přistupuje sekundárně po neúspěšných pokusech „rozmluvit dítěti subkulturu“. **Ve škole** si učitelé byli příslušnosti svých studentů k subkultuře často vědomi, toto téma ale se studenty otevírali jen zřídka:

„Moc jsme to s učitelkama neřešili, ale ony to vnímaly. Vysvětloval jsem to jednou učitelce v němčině, protože se mě na to ptala.“ Adam

Ze sebraných dat usuzujeme, že reakční potenciál těchto prostředí se nejeví jako dostatečně významný k tomu, aby proces socializace výrazně proměnil.

Pro vstup do subkultury, pro čerpání identity i pro další udržení jedince v subkultuře zaujala významné místo **hudba**. Hudbu můžeme označit za nástroj formování myšlenek subkultury. Jedná se především o hudební nosiče, které byly pro skinheady knihou, ze které se mohli „učit“.

„Hodně nám pomohlo, že on díky svému bratrovi měl nějaký kazety, jako třeba Orlík a podobně. Tenhle kamarád mi půjčil ty Orlíky, tak jsme poslouchali, díky tomu propagandistickému získáš takovej pocit sounáležitosti s tím tvým národem, řekne ti tam že ty cikány taky nemá rád, že jsou špatní, že to tak cítí taky.“ Gustav

Hudební nosiče jsou tedy důležitým médiem skrz které se šíří “vědění” subkultury. Účinnost toho prostředku je dána jasně formulovanými tezemi podtrženými emocionálním nábojem hudby. V počátcích subkultury skinheads byly tyto nosiče jedním z mála informačních zdrojů. Až v posledních letech nabývá na významu internet jako informační zdroj. Dále hudba působila ve formě **koncertů** jako kohezivní nástroj subkultury.

„To byl silnej motor co se týká těch koncertů, nebo shromáždění. Když člověk viděl stejně oblečený, ta uniformita, to bylo co mě lákalo, ta sounáležitost, protože to si myslím že každého lákalo a láká to na každý subkultuře, být mezi svýma. To bylo to co mě nabilo, když to člověk viděl kolem sebe, jo nejsem sám, nejsem divnej, je nás tady víc, jsem tu mezi svýma.“ Gustav

Koncerty přinášejí pocit sociální soudržnosti. Skinheadské koncerty jsou navíc charakteristické uzavřeností a vysokou mírou utajenosti, takže účast na nich může vést k pocitu výlučnosti.

4.2 Od primární k sekundární subkultuře

Socializace je procesem změny. Změnu, kterou prošli informanti výzkumu, Dan přibližuje takto:

„Tady bylo dobrý že bylo silný jádro a když si ti lidi mezi sebou povídali, tak se začali ty myšlenky konečně formovat... Postupem času se to segregovalo, vydrželo to tvrdší jádro a ti skinheads spíš odsuzují, zjistili že to nemá budoucnost a snaží se o nějakou politickou scénu, čili vzniká Národní odpor a takovýhle organizace.“ Dan

V subkultuře se tak de facto vytvořila nová subkultura. V prostoru primární subkultury se otevřel prostor pro nové sdružování a specifikaci obsahu subkultury odlišného od obsahu subkultury primární. Zde se tedy opakuje proces socializace do subkultury, nejedná se však už o proces socializace do subkultury primární, nýbrž do subkultury sekundární. Významný druhý je nahrazen významnými druhými (obvykle více osob) pocházejícími z primární subkultury, dochází k negaci norem primární subkultury, resp. k jejich specifikaci. Pro širší okolí, např. rodinu a školu, může být tento proces jen drobnou nuancí, kterou nemusí zaznamenat, proto jejich vliv jako socializačního činitele se nemusí lišit od prvotního stádia. Novou subkulturu můžeme označit za sekundární. Je třeba si uvědomit, že posun od primární subkultury skinheads k sekundární subkultuře Národní odpor se vztahuje ke konkrétním informantům zasazeným v konkrétním historickém kontextu a tedy není univerzálním posunem. Pro jiného informanta může být primární subkulturou hnutí Národní odpor a sekundární subkulturou subkultura zcela jiná, jejíž základy se vytvoří v jeho řadách.

4.3 Proměna identity

V identitě jsme identifikovali dvě složky: vnitřní (myšlenkovou či ideologickou) a vnější (vzhledovou). Na životní ose informantů došlo k poměrně radikální proměně. Opustili svoji identitu vztahující se k subkultuře skinheads (kterou jsme označili jako primární subkulturu) a začali si utvářet novou identitu vztahující se k hnutí Národní odpor (který jsme označili jako sekundární subkulturu).

Hlavním bodem změny vnitřní identity je posun od roztržitých myšlenek ke koncepci národního socialismu. Nutno však podotknout, že ideologické pojetí není v hnutí chápáno jednotně. V přístupu k jevům sociální reality které informanti vnímali jako problémové se vyskytovala celá škála přístupů: od pocitu zvýhodňování jiných skupin po otevřenou agresi vůči nim, od akcentace vlastní kultury po kulturní izolaci, od vlastenectví po neonacismus. Společným prvkem však byl stávající systém, který považovali informanti za nedemokratický, neboť potlačuje existenci jejich hnutí. Dochází tak k zajímavému paradoxu:

- extremistická hnutí volají po demokracii, aby ji mohla posléze potlačit.

S přechodem od skinheads k Národnímu odporu souvisí i velmi důležitá změna zevnějšku. O skinheads panuje představa chlapců s oholenou hlavou, ve vysokých botách a v letecké bundě, tzv. bomberovi. Právě tahle sdílená představa vztahující se k subkultuře násilí je pro skinheads nálepkou, která je na první pohled označuje a marginalizuje. Političtí skinheads, kteří směřují k extrémní pravici, a skinhedství pro ně není jen zábava, ale i životní poslání, identifikovali proces nálepkování jako problematický. Pochopili, že jsou označeni za devianty, aniž by projeвили deviantní chování.

„V Národním odporu vidíš že lidi mají na sobě Adidas a řekneš si slušní hodní lidi. Třeba kdybysme přišli my dva, asi by ses s náma normálně bavila. Neřekla bys hele, to jsou skini. A o to právě jde.“ Cyril

Problematika tohoto označování byla jedním z faktorů, který přiměl politické skinheady „změnit kabát“. Jejich oblečení je střídmejší a na první pohled majoritou téměř nerozpoznatelné. Tvoří ho zejména specifické značky oblečení. Političtí skinheads tak mohou být označeni majoritou na první pohled za konformní, ačkoliv jejich aktivity mohou být deviantní. „Převlečením kabátu“ dochází k přesunu skinheads od možnosti zjevné deviace, tj. deviantního chování které je označené za deviantní¹¹⁹, k možnosti skryté deviace, tj. deviantního chování které může být označeno jako konformní¹²⁰. Tento posun je přitom pro politické skinheady zásadní. Chtějí-li se zapojovat do politického dění, nesmí z něho být a priori vyřazeni v důsledku svého vzhledu.

5. Závěr

Subkultury představují bohatý svět identit, hodnot, trávení volného času a životního stylu. Jedná se tedy o významné kategorie sociální pedagogiky, které by neměly uniknout její pozornosti. Tento článek je jedním z možných pohledů na proces socializace do subkultury. Přinesl některé nové prvky do sociálně pedagogické teorie jako je postava významného druhého, dotkl se socializačních prostředí rodiny a školy, ukázal jaké další prvky drží subkulturu jako konzistentní celek a zabýval se cestou jedince subkulturou a proměnou identity, která se k této cestě váže. Zkoumání subkultur může sytit teoretické pole sociální pedagogiky a přispět k porozumění tomuto fenoménu současnosti.

LITERATURA

BERGER, Peter, LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 8085959461

HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 302 s. ISBN 8085850680

DENZIN, Norman, LINCOLN, Yvonna. *The SAGE Handbook of Qualitative Research*.

London: Sage 2005. 1210 s. ISBN 0761927573

GLASER, Barney, STRAUSS, Lincoln. *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1968. 271 s. ISBN nevedeno

HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 8073670402

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál 2008. 215 s. ISBN 9788073673833

KRAUS, Blahoslav, POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 8073150042

¹¹⁹ Dle: Hrčka, 2001, s. 41.

¹²⁰ Dle: Hrčka, 2001, s. 41.

MUGGLETON, David, WEINZIERL, Rupert. *The post-subcultures reader*. New York: Berg, 2003. 324 s. ISBN 1859736688

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. 328 s. ISBN 8071782521

PŘADKA, Milan, KNOTOVÁ, Dana, FALTÝSKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. 45 s. ISBN 8021034696

SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar, 2005. 327 s. ISBN 8055109044

STRAUSS Anselm, CORBINOVÁ, Juliet. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. 196 s. ISBN 808583460

Kontakt

Mgr. Kateřina Lojdová, filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Ústav pedagogických věd, Arna Nováka 1, 602 00 Brno

lojdova@phil.muni.cz

[zpět na obsah](#)